

Paisatges quotidians i diversitat social i de gènere: la seva relació amb la salut i el benestar

Anna Ortiz Guitart, Mireia Baylina Ferré i Maria Prats Ferret

En aquest capítol es pretén reflexionar sobre tres conceptes que es poden interrelacionar fàcilment a nivell teòric: paisatge, salut i vida quotidiana. Tot i que les connexions entre aquests conceptes poden semblar evidents, no és senzill mantenir la perspectiva triangular quan es tracta d'exemplificar aquestes connexions amb estudis de cas. Per això es farà successivament èmfasi en un aspecte o en l'altre, amb l'objectiu global de pensar de quina manera la connexió entre aquests tres conceptes té relació amb la construcció de ciutats més humanes i amigables per a tothom.

El concepte de vida quotidiana és molt útil per introduir la diversitat social i de gènere en relació amb la salut i el paisatge. Justament perquè la vida quotidiana és rica, imprevisible i flexible, permet prendre en consideració col·lectius o aspectes que altrament no quedarien visibles per a la concepció general de la planificació, que habitualment no té prou en compte el que passa a escala de carrer, en els espais i els paisatges en què les dones i els homes viuen, treballen, consumeixen, es relacionen i construeixen la seva identitat (Vaiou i Lykogianni, 2006). Concretament, el capítol es centrarà en les visions i experiències de les dones i els infants i es mostrarà com els paisatges urbans serien més vivibles i més saludables per a tothom si els dissenyéssim pensant en col·lectius com aquests, pensant en les diferents identitats segons gènere i edat i les diverses percepcions i necessitats que se'n deriven. Com assenyala Hubbard (2006), l'estudi de les pràctiques quotidianes fa surar la brossa, el soroll, el tràfic, el fum i les pudors; permet tenir en compte els qui caminen i els qui transgredeixen i posen en evidència la possibilitat de resistència inherent a la vida quotidiana, és a dir, dóna sentit a la formulació de polítiques de la vida quotidiana que, sense cap dubte, incideixen en la salut de les persones.

Abans de res és important veure què s'entén per cadascun d'aquests conceptes. En primer lloc, el terme paisatge s'utilitza

en geografia per referir-se a l'aparença d'una àrea (o un lloc), fent especial èmfasi en els processos socials, culturals i polítics que la formen (Johnston, *et al.*, 1994). Si relacionem aquest terme amb el de salut ens apareix directament el concepte de paisatge terapèutic. Aquest concepte, utilitzat per primera vegada per Gesler (1996 i 2005) i desenvolupat posteriorment per altres autors (Andrews, 2004; Dyck i Dossa, 2007; Wakefield i McMullan, 2005) es refereix a un paisatge on la combinació dels espais construïts, les condicions socials i les percepcions humanes dóna lloc a una atmosfera que condueix al guariment, en un sentit general. Malgrat l'especificitat i l'interès d'aquesta temàtica, en aquest capítol s'entendrà la salut i el paisatge des d'una perspectiva més àmplia. Per això resultarà útil incorporar els conceptes de qualitat de vida i vida quotidiana, el primer en relació amb la salut i el segon en relació amb el paisatge, entès com a escenari que dóna identitat a un lloc i com a espai on transcorre la vida. En definitiva, el que interessa és reflexionar sobre els paisatges de la quotidianitat i la seva importància en la salut i el benestar de la població. Per fer-ho el capítol es centrarà particularment en els espais públics urbans, tema sobre el qual el Grup d'Estudis de Geografia i Gènere del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, al qual pertanyen les autores, ha desenvolupat diverses recerques en els darrers anys, tant des de la perspectiva de la geografia del gènere com des de l'enfocament més recent de les geografies de la infància.

L'interès dels estudis geogràfics per la diversitat i la diferència es deu principalment a l'aparició, als anys vuitanta, de les noves geografies culturals i a l'anomenat "gir cultural" en geografia. Les seves aportacions teòriques i metodològiques, així com l'èmfasi en la interdisciplinarietat i el compromís polític, han permès apropar-se a la societat, l'espai i el lloc des de nous enfocaments i múltiples mirades. L'estudi de les pràctiques espacials i socials (tenint en compte la diversitat d'identitats segons el gènere, la condició social, la cultura, l'edat, les habilitats físiques i psíquiques) ha estat, sens dubte, una de les aportacions més rellevants

d'aquesta nova geografia cultural. Les perspectives més noves en geografia (la geografia del gènere, la geografia de les sexualitats, les geografies de la infància i les geografies postcoloniales, entre altres) han afavorit que esdevinguessin visibles col·lectius que romanien invisibles en la geografia humana tradicional. Les dones, les persones migrants, les persones grans, els nens i les nenes, el jovent, entre d'altres, formarien part d'aquests grups tradicionalment "neutralitzats" per una identitat (la masculina, heterosexual, de classe mitjana, de mitjana edat i occidental) sota la qual s'han generalitzat totes les experiències, percepcions i imaginaris.

El fet de fer visible l'experiència de les dones en l'espai ajuda a interpretar espais i paisatges d'una manera diferent i això, conseqüentment, té els seus efectes a l'hora de donar respostes a les necessitats de les dones (així com dels infants, la gent gran, les persones amb habilitats físiques reduïdes, etc.) i reivindicar noves mirades per a una planificació més igualitària de l'espai públic.

En els darrers anys han sorgit a l'Estat espanyol col·lectius de dones procedents del món de la geografia, l'arquitectura i l'urbanisme que treballen per reivindicar un nou model de ciutat pensada per viure i no tan sols per moure's i treballar; així, per exemple, el Colectivo de Mujeres Urbanistas i la Fundació Maria Aurèlia Capmany, entre d'altres, proposen una sèrie d'actuacions per tal de reconstruir el paisatge urbà i fer-lo més habitable: posar límits a l'extensió i el creixement espacial de la ciutat; afavorir la proximitat i la barreja d'usos, la rehabilitació i la regeneració de la ciutat davant la creació de nou sòl urbà, i l'ús del transport públic enfront de l'ús del vehicle privat; afavorir la mobilitat dels viants i reduir les necessitats del transport motoritzat; eliminar les barreres arquitectòniques per afavorir l'accessibilitat a l'habitatge, als equipaments i als serveis, i recuperar el carrer com a lloc de trobada social (Bofill, Dumenjó i Segura, 1998; Justo, 2000;

Román, 2004).¹ Aquestes línies d'actuació poden resumir-se en quatre criteris bàsics: l'accessibilitat, l'autonomia, la sociabilitat i l'habitabilitat, que conjuguen el vessant més ecològic i social de la pràctica urbanística (Caz, Gigoso i Saravia, 2002).

Espais públics: salut i benestar

“Espais de relació i d'identificació, de contacte entre les persones, d'animació urbana, de vegades d'expressió comunitària” (Borja i Muxí, 2001: p. 48).

Aquesta definició tan clara i precisa dels espais públics conté tots els atributs que s'espera que aquests espais fomentin: la comunicació, la trobada i l'intercanvi. Existeix una extensa literatura que emfatitza el paper dels espais públics com a espais potenciadors de la sociabilitat, el benestar i la salut a la ciutat, així com nombroses definicions que permeten veure tot un ventall de possibilitats per conèixer millor els seus atributs.

William H. Whyte (1980), un dels primers investigadors sobre l'ús i l'apropiació dels espais públics en diverses ciutats dels Estats Units i membre del grup de recerca Project for Public Space (2002),² ha establert, juntament amb altres membres del grup, un conjunt de criteris per avaluar l'èxit dels espais públics. Segons ells, aquests espais han de tenir una alta proporció de persones que vagin a l'espai públic acompanyades. El fet que

1 Algunes de les propostes donades per Bofill, Dumenjó i Segura (1998) sobre les característiques que s'haurien d'atribuir al carrer i als espais públics són: posar més bancs a les places, projectar espais interiors a les illes de cases, eliminar totes les barreres arquitectòniques, humanitzar el disseny dels espais públics, coresponsabilitzar els habitants de la cura dels espais públics, millorar la il·luminació pública, projectar espais verds segons la densitat de població i no macroespais als afores de la ciutat, crear petites àrees verdes als barris antics, posar més noms de dones als carrers, etc.

2 Project for Public Spaces és una organització no governamental fundada l'any 1975 que té com a objectiu ajudar a construir espais públics de qualitat mitjançant assistència tècnica, recerca, educació, planificació i disseny. El seu lloc web (www.pps.org) proporciona una rica informació sobre els seus interessos, programes, i publicacions.

les persones vagin a la plaça en grups de dues o tres indica que decideixen anar-hi expressament empeses per la confortabilitat del paisatge escollit; una proporció elevada de dones,³ ja que indica que l'espai és percebut com a segur; una diversitat de persones de diferents edats; una varietat d'activitats que mostra la polivalència i multifuncionalitat de l'espai; i un nombre elevat de manifestacions públiques d'afectivitat (abraçades, somriures o petons), fet que mostra el benestar i la llibertat d'expressió en l'espai.

Imatge 1. Un espai públic agradable afavoreix la interacció i comunicació social.

Tot aquest conjunt de circumstàncies que ajuden a mesurar l'èxit dels espais públics pot resumir-se en quatre atributs principals: el confort i la imatge, l'accés i la connexió, l'ús i l'activitat, i la sociabilitat (Project for Public Space, 2002). El concepte de confort en relació amb els espais públics també ha estat força elaborat per Fenster (2004), que en la seva recerca sobre les ciutats de Londres i Jerusalem utilitza els conceptes de confort, perti-

³ Whyte (1980) és un dels primers investigadors que estudia els espais públics tenint en compte les diferències de gènere. L'autor assenyala que les dones pateixen una major discriminació a l'espai públic que els homes i que, per tant, el fet que en una plaça hi hagi una alta proporció de dones demostra el bon funcionament de l'espai públic.

nença i compromís. Indica que es tracta de conceptes que també s'utilitzen en el marc de la planificació urbana com a indicadors de qualitat de vida, especialment quan tots es troben presents i s'interrelacionen.

Altres criteris utilitzats per mesurar les bondats dels espais públics són la interacció social i la comunicació que es dona entre les persones que usen aquests espais que no es coneixen prèviament i que pot anar des de la mera observació, el contacte visual i l'intercanvi de paraules, fins al desenvolupament d'una conversa sencera (Paravicini, 2002). Tots aquests diferents graus d'interacció contribueixen de forma molt efectiva tant a la inclusió social d'individus o col·lectius com a l'experiència de benestar en la seva vida quotidiana. Històricament els espais públics han estat espais d'expressió col·lectiva i escenaris de manifestacions polítiques i festives multitudinàries que han fet visibles les demandes i la cultura popular de la ciutadania. Des d'una dimensió política els espais públics tenen, també, un paper important en la redistribució de la riquesa, la integració i la cohesió social a la ciutat. La qualitat de vida al carrer i als espais oberts és una condició necessària perquè una societat tingui un alt nivell de convivència i perquè els espais públics siguin l'expressió física d'una societat democràtica (López de Lucio, 2000; Rogers, 1998). En la mateixa línia, Garcia (1989) recorda que les intervencions sobre aquests paisatges haurien de convertir-se en prioritats per a les administracions locals per tal d'ajudar a disminuir les desigualtats econòmiques, socials i de qualitat de vida a la ciutat. Com és evident, l'urbanisme no pot, per si mateix, corregir les desigualtats socials si no va acompanyat de mesures socials (Gans, 2002), però sí que pot ajudar, en canvi, a millorar les condicions de vida de la població.

La dimensió simbòlica defineix els espais públics com a espais d'expressió cultural i artística, és a dir, com a espais privilegiats per a la socialització de l'estètica i de l'art. La política urbanística municipal a la Barcelona dels anys vuitanta i la seva preocupació per la instal·lació d'escultures als espais públics,

tant als barris centrals com als perifèrics, reflecteix perfectament una voluntat de democratitzar la societat i reequilibrar la ciutat (Berdoulay i Morales, 1999). L'estètica, segons Borja i Muxí (2001: p. 71) "és també una ètica", ja que el bon disseny i la bona qualitat dels materials en un espai públic situat en un barri perifèric, pobre i degradat pot ajudar les persones que hi habiten a sentir-se orgullosos del seu paisatge, millorar objectivament la seva qualitat de vida, afavorir l'emergència d'una identitat social positiva i facilitar, d'aquesta manera, la interrelació amb la resta de la ciutat (Pol i Valera, 1999).

La dimensió urbanística, morfològica i funcional considera els espais públics elements ordenadors de l'urbanisme i els estudia tenint en compte les seves qualitats formals. Les condicions físiques d'un espai públic (degradat o ben conservat), el seu disseny (d'ús quotidià o poc funcional), el seu mobiliari (que hi hagi o no una àrea de jocs infantils o una font d'aigua), la seva il·luminació (bona o escassa) i el seu emplaçament (articulat dins la trama urbana o poc accessible), entre d'altres, poden motivar-ne o desincentivar-ne l'ús per part de certs col·lectius com els infants, les dones o la gent gran. Chelkoff i Thibaud (1992-1993) defineixen l'espai públic com un espai d'interacció entre formes espacials (formes i estètiques), formes sensibles (so, llum, visibilitat) i formes socials (intercanvis socials), i introdueixen el concepte d'"observabilitat compartida" per explicar el que realment fa que un espai sigui públic: la possibilitat de mostrar-se i d'observar els altres.

Paravicini (2000 i 2002) arriba a la conclusió que una alta qualitat ambiental contribueix a l'èxit dels espais públics. Més encara, el disseny d'aquests espais ha de comprendre equilibradament àrees d'acció i àrees de repòs i de descans, àrees d'ús lliure que permetin una gran diversitat d'activitats, àrees més especialitzades, que poden arribar a ser veritables pols d'atracció social (cafeteries, àrees de jocs infantils, etc.), així com àrees de pavimentació dura i de vegetació, que contribueixen a produir espais d'una gran diferenciació paisatgística.

Un dels debats més estesos en els darrers anys en les societats occidentals és la pèrdua de protagonisme dels espais públics oberts tradicionals (principalment parcs i places) com a llocs de proximitat (Noebel, 1999; Stevan, 1999; Zukin, 1995). Els canvis polítics, econòmics i tecnològics reflectits en les societats de consum a través de la privatització del lleure (centres comercials), la revolució tecnològica (Internet), les noves tipologies residencials (suburbanització), els nous paisatges característics de la sobremodernitat (nusos d'intercanvi, espais relacionats amb el transport ràpid, com les estacions de trens o els aeroports: els "no llocs" d'Augé, 1994) han anat transformant el concepte de sociabilitat i potenciant una fragmentació espacial i social fins al punt d'excloure els col·lectius de persones sense capacitat de consum (població immigrada, d'ingressos baixos, pobra, etc.) (Day, 1999). Aquesta nova realitat és especialment colpidora en les ciutats nord-americanes, on el control sobre els espais públics arriba a situacions extremes com les descrites per Davis (2001) a Los Angeles i Zukin (1995) a Nova York, on la contractació de seguretat privada per a la vigilància d'equipaments, centres comercials, carrers i places als indrets més benestants de la ciutat provoca l'expulsió dels grups més desfavorits, especialment de les persones indigents. Aquesta nova realitat és possible pel poder del capital privat, que tematitza i converteix aquests indrets en espais de consum (Bridge i Watson, 2000), fins a arribar a desproveir-los de tots els atributs lligats als espais públics tradicionals i d'aquells que, com s'indica a l'anterior apartat, són indicadors d'èxit de l'espai i de benestar de la població usuària.

Malgrat l'evidència d'aquestes noves realitats, però, una passejada per Barcelona i altres ciutats compactes europees demostra que els espais públics tradicionals són encara importants en la vida quotidiana de les persones i que aquests preocupen les administracions locals. Però si, per una banda, diàriament s'observen nens i nenes jugant a les places després de l'escola, gent gran asseguda als bancs i població nouvinguda xerrant a les places, per una altra, i des dels anys noranta, els espais públics s'han

anat revalorant i la seva “estetització” (lligada, com és el cas de Barcelona i Bilbao, amb nous museus d’art contemporani i amb els noms d’arquitectes de renom, com Richard Meier i Frank Gehry, respectivament) ha passat a formar part de la imatge de la ciutat i del paisatge urbà que els turistes busquen, visiten i consumeixen (Zukin, 1995; McNeill, en premsa). Els espais públics europeus són, encara, espais quotidians de trobada social, però també van incorporant de mica en mica les noves formes de consum i de sociabilitat. Aquestes dues realitats manifesten com les ciutats viuen ritmes diferents en els processos de la globalització econòmica i cultural i, per tant, els significats socials dels seus espais públics són també diferents.

Espais públics i gènere: l’experiència diferenciada de les dones

L’espai públic és viscut i percebut de manera diferent per les dones segons la seva sexualitat, condició social, edat i el seu origen cultural i ètnic, així com segons la concepció que tinguin d’elles mateixes i del món que les envolta (Corpas i Garcia, 1999; Vázquez, 1989). Des de la geografia feminista s’ha estudiat com aquestes variables influeixen en la construcció de les percepcions individuals i les experiències dels paisatges quotidians (Coutras, 1987; Little, Peake, Richardson, 1988).

Els espais formen part de l’experiència quotidiana i “tanquen continguts poderosos per a la interpretació social i cultural” (Valle, 1997: p.25). Amb aquestes paraules Valle recorda el paper diferencial que tenen els espais públics en la configuració de la vida quotidiana dels homes i les dones i la manera com les seves vivències elaboren el sentit cultural de l’espai. La utilització de l’espai no és gratuïta, sinó que respon a una determinada forma d’estructuració social (Garcia Ballesteros, 1989). D’aquesta manera s’observa que la presència de les dones en tots els espais públics de la ciutat (carrers, places, parcs, etc.), treballin o no fora

Imatge 2. L'espai públic és percebut de manera diferent segons la sexualitat, condició social, edat i origen de les persones.

de casa, està mediatitzada per les responsabilitats familiars i domèstiques (com anar a buscar les filles i els fills a l'escola, acompanyar la mainada i els familiars grans al metge o anar a comprar) (Coutras, 1996), fet que provoca que les dones mantinguin una relació més estreta que els homes amb el barri i amb el seu paisatge més immediat (Franck i Paxson, 1989; Justo, 2000).⁴

La percepció de por, la sensació d'amenaça i els comportaments espacials que els homes i les dones desenvolupen als espais públics depenen, en bona mesura, de la seva edat, ètnia, sexualitat i habilitats físiques (Day, 1999; Madge, 1997; Pain, 2001). Malgrat l'heterogeneïtat d'experiències i la diversitat de posicions que les dones tenen dins la societat, la violència urbana, amb les seves múltiples cares, és potser un dels temors que més comparteixen totes les dones, sigui quina sigui la seva iden-

⁴ Les dones no solament es mouen per la ciutat d'una manera diferent dels homes, sinó que el seu ús del temps és també diferent. Els temps de la ciutat depenen fonamentalment dels temps "productius" i no s'adeqüen a l'organització de la vida quotidiana, cosa que fa encara més difícil la incorporació de les dones al mercat laboral i la compaginació de les responsabilitats familiars i domèstiques, assumides majoritàriament per les dones (Prats, 1997).

titat. Però no tan sols les dones perceben la por i són víctimes, en el pitjor dels casos, de la violència a l'espai públic, sinó que els homes homosexuals, els de raça negra i els indigents poden arribar a sentir també aquesta inseguretats, i són també víctimes freqüents de les agressions al carrer (McDowell, 2001).

Si bé és veritat que les dones han anat reivindicant al llarg dels anys els principis d'igualtat de gènere que haurien de regir els àmbits personals i laborals, sembla que no s'hagin qüestionat amb la mateixa convicció el dret a circular sense por pels carrers i espais públics de la ciutat a qualsevol hora del dia i de la nit com ho fan els homes (Bondi i Domosh, 1998). Són conscients de la seva vulnerabilitat com a dones en passejar soles per un carrer fosc a la nit i aquest fet les fa "naturalitzar" certs comportaments (modificar el recorregut per evitar passar per determinats carrers, demanar a algun amic que les acompanyi fins a casa i, fins i tot, limitar les seves sortides nocturnes) per sentir-se més segures.

Algunes geògrafes feministes han fet estudis sobre la seguretat de les dones als espais públics i han demostrat com les geografies quotidianes dels homes i les dones són totalment diferents pel que fa als estils de vida, la mobilitat i el comportament a la ciutat. Així, per exemple, s'ha observat com les dones restringeixen sovint els seus moviments per la ciutat per tal de minimitzar la seva percepció de por als espais públics (Pain, 1997). Segons Valentine (2001), la percepció de por de les dones al carrer està estretament associada amb les percepcions de les persones que ocupen l'espai i les que el controlen. La por, afegeix, està associada al desordre, i és per això que els grafitis, les escombraries, els grups de joves o els indigents al carrer poden ser senyals que representin la manca de control a l'espai. El que és realment important en el debat sobre la seguretat als espais públics és que les dones no siguin considerades només com a víctimes potencials que han de ser constantment protegides, sinó que, per contra, han de ser vistes "com a subjectes autònoms que, amb la seva presència, enriqueixen la vida urbana" (Paravicini, 2000: p. 8).

Imatge 3. Les dones sovint eviten caminar per espais associats a la manca de seguretat.

Des d'un punt de vista més urbanístic, Bowlby (1996), Morrell (1998) i Michaud (2002) consideren que la planificació i el disseny del paisatge urbà tenen un paper decisiu en la seguretat objectiva (la que es constata) i subjectiva (la que té a veure amb la percepció) de les dones, ja que els factors que influeixen en la sensació d'inseguretat de les dones en l'entorn urbà estan relacionats tant amb la falta de civisme (barris deteriorats, destrucció d'instal·lacions urbanes, conductes agressives i sorolloses, presència d'individus percebuts com a amenaçadors, etc.) com amb determinats elements del paisatge urbà (fosc, falta d'il·luminació, llocs deserts, racons, amagatalls, carrerons, brossa al carrer, etc.).

La planificació d'un espai equilibrat no consisteix només a eliminar els usos monofuncionals apropant el lleure, la producció, la residència i el consum amb la finalitat d'evitar àrees funcionalment segregades, sinó també per crear paisatges urbans de qualitat, saludables, accessibles i amb visibilitat que ajudin a disminuir i evitar totalment l'agorafòbia viscuda per algunes dones (Hernández, 1998; Ortiz, 2005). Diversos urbanistes han afegit

la importància del que anomenen la “vigilància natural” proporcionada per les persones que usen un determinat espai públic i afavorida per les característiques físiques dels espais, el seu emplaçament i la diversitat d’activitats que s’hi desenvolupin. L’anunciació de les terrasses dels bars situades al carrer i a les places és un dels exemples més destacats de vigilància natural per la funció que desenvolupen, ja que ofereixen vivacitat i seguretat als espais públics i a les persones que usen aquests espais (Loudier i Dubois, 2002; Montgomery, 1997).

La taula 1 sintetitza tots aquells aspectes físics que contribueixen a crear espais públics atractius per a tothom tenint en compte demandes i propostes específiques dels col·lectius d’arquitectes i urbanistes feministes.

Aspectes físics	Resultats socials
Planificació i disseny dels espais públics	Sociabilitat i convivència als espais públics
<ul style="list-style-type: none"> • Disseny polivalent i multifuncional de l’espai: equilibri d’àrees d’acció i de repòs • Existència d’àrea de jocs infantils i terrasses • Components verds (arbres, gespa, plantes) i fonts d’aigua • Visibilitat i transparència • Bona il·luminació • Bona accessibilitat (sense barreres arquitectòniques) • Bon manteniment (neteja i renovació del mobiliari urbà) • Bona connexió (transports públics, etc.) • Entorn multifuncional (rodejat de residències, serveis, equipaments, botigues, etc.) • Participació ciutadana en el disseny dels espais públics 	<ul style="list-style-type: none"> • Diversitat de persones segons el gènere, l’edat, la condició social, l’ètnia, les habilitats físiques, etc. • Diversitat d’activitats (gent asseguda als bancs, gent passejant, nens i nenes jugant, etc.) • Interacció i comunicació social entre persones que es coneixen i entre les que no es coneixen • Manifestacions públiques d’afectivitat • Celebracions de trobades i festes populars als espais públics organitzades per associacions de base (associacions veïnals, etc.)

Taula 1. Aspectes físics que fomenten l’ús igualitari dels espais públics. Font: elaboració pròpia a partir de Project for Public Spaces (2002), Karsten (2003) i Paravicini (2002).

Els espais públics en el benestar i la salut dels infants

Fins ara s'ha vist com l'espai públic és un espai viscut, en construcció permanent, on es desenvolupa la vida quotidiana espontàniament, malgrat els esforços de planificadors i urbanistes per establir-hi un ordre social (Valentine, 2004; Vaiou i Lykogianni, 2006). Pràcticament totes les persones utilitzen l'espai públic, però hi ha col·lectius que en són usuaris molt fidels i per als quals aquests espais suposen un lloc i un temps important en la seva vida diària. És el cas dels infants i de les persones grans.

S'han fet molts estudis sobre l'experiència quotidiana de nens i nenes en àrees urbanes, i molt particularment sobre l'organització del seu temps diari i l'ús que fan dels espais públics i de joc en el seu entorn immediat (Karsten, 1998; Gagen, 2000; Thomson i Philo, 2004; Valentine, 2004). D'aquests estudis han sortit temes d'interès com la vulnerabilitat de la infància en l'espai públic (amb especial atenció a les diferències de gènere), les cultures locals de la paternitat i la maternitat en relació amb l'educació espacial dels infants, o l'exclusió de la mainada dels processos de planificació urbana. Tots aquests estudis coincideixen a percebre l'espai públic com un lloc amb moltes potencialitats per al bon desenvolupament físic, social i emocional dels infants i el reclamen des de punts de vista molt diversos. No obstant això, força anàlisis, sobretot les que provenen del món anglosaxó, parteixen d'una relació entre infància i espai públic en crisi deguda a qüestions com la por, la inseguretat, la privatització de l'oci, o l'excessiva urbanització i motorització del paisatge urbà. No és el cas d'altres estudis realitzats en contextos com el mediterrani, on aquesta relació encara no sembla tan malmesa, malgrat que hi hagi una certa inquietud social per la pèrdua de l'espai lliure a favor del negoci i una voluntat de control dels infants més acusada que fa dècades (Baylina, Ortiz, Prats, 2006; Benvenuty, 2008).

El temps que els nens i les nenes passen jugant als espais de joc de proximitat (al barri, prop de casa o prop de l'escola) és

molt important en la seva vida diària i, en aquest sentit, estudis diversos sobre les pràctiques espacials i quotidianes dels infants a la ciutat i sobre l'ús i l'apropiació que fan d'aquests paisatges mostren la importància que donen les persones usuàries a l'oferta d'aquests llocs i a la seva accessibilitat. La utilització de l'espai públic com a lloc d'esbarjo es valora fonamentalment per la seva relació amb l'activitat física desenvolupada a l'aire lliure (Fjortoft i Sageie, 2000; Dymont i Bell, 2007; Veitch, Salmon i Ball, 2007).⁵ En les societats occidentals, cada vegada més preocupades per l'augment de pes d'adults, joves i infants, relacionat tant amb la ingesta desmesurada de l'anomenat *fast food* (o aliments rics en greixos i baixos en nutrients) com en un estil de vida sedentari i en uns models d'ocupació de l'espai que inciten a l'ús del vehicle en la mobilitat quotidiana, els espais oberts són llocs ideals per caminar, passejar, córrer, jugar, anar en bicicleta, moure's en definitiva (Frumkin, Frank, Jackson, 2004; Burchell, Downs, McCann i Mukherji, 2005; Krenichyn, 2006). Així doncs, és clar que l'espai públic i de joc proporciona benestar a les persones usuàries, tant infants com adults; en primer lloc, els dóna la possibilitat de gaudir d'un paisatge de qualitat, i en segon lloc, els facilita relacionar-se amb altres persones.

La qualitat ambiental del paisatge és molt important per diverses raons, i el benestar que proporciona s'associa significativament a la presència de vegetació, aigua, bona llum, equipaments còmodes i de qualitat, bona accessibilitat, bona vista, bona distribució dels espais de sol i d'ombra, així com a l'absència de sorolls, fums i trànsit viari. Estudis empírics demostren la preocupació de les persones que usen aquests espais per la poca atenció al manteniment de les àrees de joc, i expressen queixes concretes respecte a la cura i reposició del mobiliari malmès, la conservació del paviment, la brutícia provocada pels gossos, les

⁵ Cal dir que les potencialitats de l'espai públic obert van més enllà del medi construït, urbà o rural. En determinats contextos on la natura és encara part de la cultura, com és el cas de Noruega, es considera el medi natural (a partir de la seva diversitat vegetal i topogràfica) com un espai de joc ideal per a la mainada per la seva capacitat de desenvolupar les habilitats motores i millorar la salut preventiva (Fjortoft i Sageie, 2000).

pintades a les parets i la manca de conservació de les zones de jardí. En general, abunda la idea que “es creen els espais i es deixen estar”, i els mateixos responsables de l’administració ho reconeixen, la qual cosa posa en evidència l’escassa cultura de conservació que existeix encara a la nostra societat. En alguns casos, la innovació en el disseny ha anat en contra de la funcionalitat, com pot ser el cas de fonts que generen bassals d’aigua amb el perill consegüent per als infants, la gent gran i les persones amb alguna minusvalidesa. A més, la qualitat de l’entorn ambiental incideix en altres aspectes que afecten la salut i el benestar. Un espai deteriorat, brut, fosc o desèrtic influeix en la sensació d’inseguretat, en particular de grups socials més vulnerables com les dones o els infants, i que poden desencadenar falses teories sobre la por en l’espai públic o la incompetència dels infants per desenvolupar-se autònomament en aquests llocs.

D’altra banda, si es parteix de la capacitat educativa de l’espai, és a dir, del fet que a través de l’aspecte físic i social d’un lloc, la qualitat de la llum i del so, dels objectes, s’intervé en l’aprenentatge, la manca de manteniment adequat desvirtua aquest procés educatiu. Si els paviments es deterioren, els ornaments s’espatllen, si els arbres o els parterres no se substitueixen quan cal, comença un procés de degradació i es perd l’eficàcia educadora. En estudis empírics sobre el tema, els mateixos nens i nenes reclamen en les seves propostes de millora una major neteja i un millor estat de la vegetació.

Els espais públics són essencialment espais de relació. És evident la seva capacitat per propiciar oportunitats per a la interacció i la comunicació social entre persones que es coneixen i entre persones que no es coneixen. Algunes investigacions assenyalen com les actuals formes de vida, més autosuficients i individualistes, fan que a vegades es tingui la necessitat de recrear nous vincles socials, noves formes de veïnat (Tonucci, 2004) que valorin el capital social com un element important en el desenvolupament dels infants (Frumkin, Frank, Jackson, 2004). Aleshores, els amics són les persones que treuen el gos a la mateixa

hora o aquells que acompanyen els infants a la mateixa escola. La concentració d'una gran diversitat de persones desconegudes entre si, objectes, significats i oportunitats per a l'acció en els espais públics estimula l'aparició d'una gran varietat d'activitats creatives, comportaments i relacions (Stevens, 2004). Converses, salutacions amb els veïns, frases intercanviades per preguntar quelcom, manifestacions d'afectivitat, contacte visual, són algunes de les formes d'interacció i de relació observades entre les persones adultes i els infants que usen els espais públics.

En les àrees de jocs infantils la mainada juga i d'aquesta manera aprèn a conèixer el seu propi cos i el paisatge que l'envolta, a l'hora que es relaciona amb altres persones de la seva edat. En aquest sentit, és important tenir present que l'entorn físic i el disseny dels espais públics són fonamentals per al desenvolupament i l'adquisició progressiva d'autonomia. Una configuració clara i acotada de l'espai públic que limiti el trànsit i afavoreixi l'ús dels vianants, de persones grans i d'infants avança l'edat en què aquests darrers poden anar sols; es redueix així la necessitat d'acompanyants que tutel·lin constantment la seva activitat (Sánchez de Madariaga, 2004). Si això és possible, els guany

Imatge 4. El joc en espais públics és molt important pel desenvolupament i benestar físic i mental dels infants.

dels infants en autonomia, independència, seguretat, privacitat i autoestima són clars (Frumkin, Frank, Jackson, 2004).

D'altra banda, els infants tenen necessitats diverses, de moviment i repòs, de sentir-se segurs i d'arriscar-se, de socialitzar i de sentir-se autònoms, d'imitar i de crear, d'imaginar i d'explorar l'entorn. Observacions quotidianes mostren que els nens i les nenes gaudeixen corrent, enfilant-se, pujant i baixant i, a vegades, també creant o imaginant qualsevol cosa. Per tant, potser no és tan necessari dotar els espais de més equipament, sinó oferir més lloc per a la interacció i la creació. Segons Alderoqui (2000), els bons espais d'aprenentatge són necessàriament desordenats, proveeixen un ampli ventall de situacions per realitzar eleccions i donen oportunitats de crear el seu propi ordre entre una varietat d'elements. Els espais de joc han de convidar a la reacció. En aquest sentit, és cert que la mainada demana, més que elements concrets, més espai per jugar (Baylina, Ortiz i Prats, 2006).

Quan els infants han parlat, bé com a informants en les investigacions acadèmiques o com a ciutadans en els seus fòrums d'expressió comunitària, han deixat clares les seves prioritats; i en aquest sentit, destaca una consciència mediambiental i cívica més important de la que ens podríem imaginar. En primer lloc, els infants voldrien ciutats més netes i amb més parcs; desitjarien accedir més fàcilment a la natura, arbres, espais públics, rius, muntanyes, boscos, fonts, i voldrien gaudir de més tranquil·litat i llum (Chawla, 2002; Baylina, Ortiz i Prats, 2006; Manéja, 2006). Els infants es mostren preocupats per les qüestions de neteja i manteniment urbà i expressen el seu malestar per la contaminació, l'excés de vehicles, els excrements dels gossos, els papers a terra i els grafitos. També indiquen la seva posició contrària a l'excés d'obres, edificis i fàbriques, fet que pot associar-se a la contaminació ambiental (acústica i visual) i fan una crítica de l'actual creixement urbanístic (Baylina, Ortiz i Prats, 2006). El nivell de concreció i el convenciment amb què expressen les seves idees aporten molta lògica i sentit comú, i mostren fins a quin punt observen i viuen el seu paisatge quotidià. Acceptar i

implementar la ciutadania dels infants és tot un canvi cultural que sembla que la societat actual no està disposada o preparada a emprendre del tot, o almenys de cop. En aquesta línia, val a dir que cada vegada hi ha més administracions locals que estableixen canals de participació de la infància en diversos temes que els afecten directament, com per exemple a través de consells d'infants. El rigor amb què després s'examinin i s'executin les propostes és un camp interessant per explorar.

La relació dels infants amb l'espai públic del seu entorn quotidià és i hauria de continuar sent intensa, precisament per una qüestió de salut física i mental. Garantir aquest recurs és una responsabilitat social i moral de les administracions cap a una població més vulnerable per raó d'edat (i sovint de gènere).

Referències bibliogràfiques

ALDEROQUI, Silvia (2000). Los espacios públicos urbanos provocadores de aprendizaje para niños y jóvenes [en línia]. <<http://www.accesible.com.ar/recursos/general/los-espacios-publicos-urbanos-provocadores-de-aprendizaje-para-ninos-y-jovenes/>> [consulta: 28.04.2008]

ANDREWS, Gavin J. (2004). "(Re)thinking the dynamics between healthcare and place: therapeutic geographies in treatment and care practices", *Area*, vol. 36, núm. 3, p. 307-318.

AUGÉ, Marc (1994). *Los no lugares. Espacios del anonimato. Una antropología de la sobremodernidad*. Barcelona: Gedisa.

BAYLINA, Mireia; ORTIZ, Anna; PRATS, Maria (2006). "Geografía de la infancia: espacios de juego en ciudades medias de Cataluña", *Geographicalia*, vol. 50, p. 5-26.

BENVENUTY, Luis (2008). "Aquí no se juega", *La Vanguardia*, suplemento *Vivir* (24.02.08), p. 1-2.

BERDOULAY, Vincent; MORALES, Montserrat (1999). "Espace public et culture: strategies barcelonaises", *Géographie et Cultures*, vol. 29, p. 79-96.

BOFILL, Anna; DUMENJÓ, Rosa Maria; SEGURA, Isabel (1998). *Las mujeres y la ciudad*. Barcelona: Fundació Maria Aurèlia Capmany.

BONDI, Liz; DOMOSH, Mona (1998). "On the contours of public space: a tale of three women", *Antipode*, vol. 30, núm. 3, p. 270-289.

BORJA, Jordi; MUXÍ, Zaida (2001). *Espai públic: ciutat i ciutadania*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

BOWLBY, Sophie (1996). "Women and the designed environment", *Built Environment*, vol. 16, núm. 4, p. 245-248.

BRIDGE, Gary; WATSON, Sophie (2000). "City interventions", dins Gary Bridge; Sophie Watson (eds.). *A companion to the city*. Oxford: Blackwell, p. 505-516.

- BURCHELL, Robert W.; DOWNS, Anthony; MCCANN, Barbara; MUKHERJI, Sahan (2005). *Sprawl costs: economic impacts of unchecked development*. Washington: Island Press.
- CARMONA, Matthew (ed.) (2003). *Public places—urban spaces. The dimensions of urban design*. Oxford: Architectural Press.
- CAZ, Rosario del; GIGOSOS, Pablo; SARAVIA, Manuel (2002). *La ciudad y los derechos humanos. Una modesta proposición sobre derechos humanos y práctica urbanística*. Madrid: Talasa.
- CHAWLA, Louise (2002). "Toward better cities for children and youth", dins Louise Chawla (ed.). *Growing up in an urbanising world*. Londres: Earthscan i Unesco, p. 219-240.
- CHELKOFF, Grégoire; THIBAUD, Jean-Paul (1992-1993). "L'espace public, modes sensibles", *Les Annales de la Recherche Urbaine*, núm. 57-58, p. 7-16.
- CORPAS, M^a del Carmen; GARCÍA, José Diego (1999). *La ciudad y el urbanismo desde una perspectiva de género: el uso del espacio y el tiempo*. Córdoba: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Córdoba.
- COUSTRAS, Jacqueline (1987). "Hommes et femmes dans l'espace public français depuis un siècle", *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 143-155.
- (1996). *Crise urbain et espaces sexués*. París: Armand Colin.
- DAVIS, Mike (2001). *Más allá de Blade Runner. Control urbano: la ecología del miedo*. Bilbao: Virus.
- DAY, Kristen (1999). "Embassies and sanctuaries: women's experiences of race and fear in public space", *Environment and Planning D: Society and Space*, vol. 17, núm. 3, p. 307-328.
- DYCK, Isabel; DOSSA, Parin (2007). "Place, health and home: gender and migration in the constitution of healthy space", *Health and Place*, vol. 13, núm. 3, p. 691-701.
- DYMENT, Janet E.; BELL, Anne C. (2007). "Active by design: promoting physical activity through school ground greening", *Children's Geographies*, vol. 5, núm. 4, p. 463-477.
- FENSTER, Tovi (2004). *The global city and the holy city. Narratives on knowledge, planning and diversity*. Harlow: Pearson.
- FJORTOFT, Ingunn; SAGEIE, Jostein (2000). "The natural environment as a playground for children. Landscape description and analyses of a natural playscape", *Landscape and Urban Planning*, vol. 48, núm. 1, p. 83-97.
- FRANCK, Karen A.; PAXSON, Lynn (1989). "Women and urban public space", dins Irwin Altman i Ervin H. Zube (eds.). *Public places and spaces*. Nova York: Plenum Press, p. 121-146.
- FRUMKIN, Howard; FRANK, Lawrence; JACKSON, Richard (2004). *Urban sprawl and public health*. Washington: Island Press.
- GAGEN, Elizabeth (2000). "Playing the part. Performing gender in America's playgrounds", dins Sarah Holloway; Gill Valentine (eds.). *Children's geographies*. Londres: Routledge, p. 213-229.
- GANS, Herbert J. (2002). "The sociology of space: a use-centered view", *City and Community*, vol. 1, núm. 4, p. 329-339.
- GARCIA BALLESTEROS, Aurora (1989). "¿Espacio masculino, espacio femenino? Notas para una aproximación geográfica al estudio del uso del espacio en la vida cotidiana", dins Aurora García Ballesteros (ed.). *El uso del espacio público de la vida cotidiana*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, p. 13-27.
- GESLER, W.M. (1996). "Lourdes: healing in a place of pilgrimage", *Health and Place*, vol. 2, núm. 2, p. 95-105.
- (2005). "Therapeutic landscape: an evolving theme", *Health and Place*, vol. 11, núm. 4, p. 295-297.
- HERNÁNDEZ, Carlos (1998). *La ciudad compartida. El género de la arquitectura*. Madrid: Consejo Superior de los Colegios de Arquitectos de España.
- HUBBARD, Phil (2006). *City*. Londres: Routledge.
- JOHNSTON, R.J.; et al. (1994). *The dictionary of human geography*. Oxford: Blackwell

- JUSTO, Aurora (2000). "La planificación urbana desde la perspectiva de género. Por un derecho a la ciudad igualitaria", dins *Seminario ciudad posible, ciudad deseable: la planificación urbana en un mundo cambiante*, Universidad Internacional Menéndez Pelayo, 10-14 de julio de 2000. [Inèdit].
- KARSTEN, Lia (1998). "Growing up in Amsterdam: differentiation and segregation in children's daily lives", *Urban Studies*, vol. 35, núm. 3, p. 565-581.
- (2003). "Children's use of public space: the gendered world of the playground", *Childhood*, vol. 10, núm. 4, p. 457-473.
- KRENICHYN, Kira (2006). "'The only place to go and be in the city': women talk about exercise, being outdoors, and the meanings of a large urban park", *Health and Place*, vol. 12, núm. 4, p. 631-643.
- LITTLE, Jo; PEAKE, Linda; RICHARDSON, Pat (1988). "Introduction: geography and gender in the urban environment", dins Jo Little; Linda Peake; Pat Richardson (eds.) *Women in cities. Gender and the urban environment*. Londres: MacMillan Education, p. 3-24.
- LÓPEZ DE LUCIO, Ramón (2000). "El espacio público en la ciudad europea: entre la crisis y las iniciativas de recuperación. Implicaciones para Latinoamérica", *Revista de Occidente*, núm. 230/231, julio-agosto 2000, p. 105-121.
- LOUDIER, Céline; DUBOIS, Jean-Louis (2002). "Sécurité et espaces publics: le rôle de l'aménagement urbain", *Cahiers de l'IAURIF (Institut d'Aménagement et urbanisme de la Région d'Ile-de-France)*, vol. 133-134, p. 25-37.
- MADGE, Clare (1997). "Public parks and the geography of fear", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, vol. 88, núm. 3, p. 237-250.
- MANEJA, Roser (2006). *Interpretaciones de las percepciones socioambientales infantiles y adolescentes. Propuestas de implementación a escala local y regional. La Huacana (Michoacán, México)*. Tesis no publicada, Universitat Autònoma de Barcelona
- MCDOWELL, Linda (2001). "Women, men, cities", dins Paddison, Ronan (ed.) *Handbook of Urban Studies*. Londres: Sage Publications, p. 206-219.
- MCNEILL, Donald (en premsa). "Les polítiques d'arquitectura a Barcelona", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*.
- MICHAUD, Anne (2002). *La seguridad de las mujeres: de la dependencia a la autonomía*. Montreal: Femmes et ville.
- MONTGOMERY, John (1997). "Café culture and the city: the role of pavement cafés in urban public social life", *Journal of Urban Design*, vol. 2, núm. 1, p. 83-102.
- MORRELL, Helen (1998). "Seguridad de las mujeres en la ciudad", dins Chris Booth; Jane Darke; Susan Yeandles. *La vida de las mujeres en las ciudades. La ciudad, un espacio para el cambio*. Madrid: Narcea ediciones, p. 131-145.
- NOEBEL, Walter A. (1999). "El espacio público ha muerto. Viva el espacio público", dins Paolo Caputo (ed.). *La arquitectura del espacio público. Formas del pasado, formas del presente*. Sevilla: Junta de Andalucía, p. 44-45.
- ORTIZ, Anna (2005). "Espacios "del miedo", ciudad y género: experiencias y percepciones en algunos barrios de Barcelona", dins *Coloquio de Geografía Urbana. La ciudad y el miedo*. Girona: Universitat de Girona, p. 299-311.
- PAIN, Rachel H. (1997). "Social geography of women's fear of crime", *Transactions of the Institute of British Geographers*, vol. 22, núm. 2, p. 231-244.
- PAIN, Rachel H. (2001). "Gender, race, age and fear in the city", *Urban Studies*, vol. 38 núm. 5/6, p. 899-913.
- PARAVICINI, Ursula (2000). *Rol y uso social de espacios públicos en una perspectiva de género* [en línia]. <http://www.pem.org.ar/biblioteca/articulos/Paravicini_Ursula-Rol_y_uso_social_de_espacios_publicos_en%20.pdf> [consulta: 28.04.2008].
- PARAVICINI, Ursula (2002). "Public spaces as a contribution to egalitarian cities", Terlinden, Ulla (ed.) *City and gender. Intercultural discourse on gender, urbanism and architecture*. Opladen: Schriften der Internationalen Frauuniversität, p. 57-82.

- POL, Enric; VALERA, Sergi (1999). "Symbolisme de l'espace public et identité sociale", *Villes en parallèle*, vol. 28-29, p. 13-33.
- PRATS, Maria (1997). *Temps i vida quotidiana de les dones de Barcelona*. Tesi doctoral no publicada, Universitat Autònoma de Barcelona.
- PROJECT FOR PUBLIC SPACES (2002). *How to turn a place around. A handbook for creating successful public spaces*. Nova York: Project for Public Spaces.
- ROGERS, Richard (1998). "Ciutats per viure-hi: la importància de l'espai públic a les ciutats del futur", dins *Els carrers de la democràcia. L'espai públic de les noves ciutats*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 29-37.
- ROMÁN, Marta (2004). "La reconstrucció del espació cotidià", *Cuadernos de Investigación Urbanística*, núm. 42, p. 75-81.
- SÁNCHEZ DE MADARIAGA, Isabel (2004). *Urbanismo con perspectiva de género*. Sevilla: Junta de Andalucía.
- STEVAN, Cesare (1999). "Los espacios públicos en el tiempo de la globalización", dins *La arquitectura del espacio público. Formas del pasado, formas del presente*. Sevilla: Junta de Andalucía, p. 64-66.
- STEVENS, Quentin (2004). "Urban escapades: play in Melbourne's public spaces", dins L. Lees (ed.). *The emancipatory city? Paradoxes and possibilities*. Londres: Sage Publications, p. 139-157.
- THOMSON, Joanne; PHLIO, Chris (2004). "Playful spaces? A social geography of children's play in Livingston, Scotland", *Children's Geographies*, vol. 2, núm. 1, p. 111-130.
- TONUCCI, Francesco (2004). *Quan els infants diuen prou*. Barcelona: Graó.
- VAIOU, Dina; LYKOGIANNI, Rouli (2006). "Women neighbourhoods and everyday life", *Urban Studies*, vol. 43, núm. 4, p. 731-743.
- VALENTINE, Gill (2001). *Social Geographies. Space and Society*. Londres: Pearson.
- (2004). *Public space and the culture of childhood*. Hants: Ashgate.
- VALLE, Teresa del (1997). *Andamios para una nueva ciudad. Lecturas desde la antropología*. Madrid: Cátedra.
- VÁZQUEZ ANTON, Carmen (1989). "Concepción de la mujer: concepción del espacio público", dins Aurora García (ed.). *El uso del espacio público de la vida cotidiana*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid, p. 89-96.
- VEITCH, Jenny; SALMON, Jo; BALL, Kylie (2007). "Children's perceptions of the use of public open spaces for active free-play", *Children's Geographies*, vol. 5, núm. 4, p. 409-422.
- WAKEFIELD, Sarah; MCMULLAN, Colin (2005). "Healing in places of decline: (re)imagining everyday landscapes in Hamilton, Ontario", *Health and Place*, vol. 11, núm. 4, p. 299-312.
- WHYTE, William H. (1980). *The social life of small urban spaces*. Nova York: Project for Public Spaces.
- ZUKIN, Sharon (1995). *The cultures of cities*. Oxford: Blackwell.
- (1998). *Politics and aesthetics of public space: the 'American' model* [en línia]. <http://urban.cccb.org/urbanLibrary/htmlDocs/acrossCities_docViewer.asp?gIdioma=A&gDoc=A013-C.html&gPDF=A013-C.pdf> [consulta: 29.04.2008].